

Tento článok sme napísali na žiadosť redakcie dvojmesačníka *European Journal of Palliative Care*, v ktorom sa uvádza sekcia *European Insight*. Do nej redakcia pozýva európske a medzinárodné organizácie paliatívnej

starostlivosti, aby objasnili svoje ciele, vyjadrili svoje nádeje a znepokojenia, ako sa uvádza v podtitulku. Ide o časopis Európskej asociácie paliatívnej starostlivosti, ktorý vydáva Hayward Medical Communications. Po preklade do an-

gličtiny a mnohonásobnej komunikácii vyšiel článok v čísle 5, 22. ročníka časopisu v tomto roku. Boli by sme veľmi radi, keby sa podarilo zverejniť aj jeho časopisovú verziu, ak dostaneme súhlas vydavateľstva Hayward.

Paliatívna medicína a starostlivosť na Slovensku

MUDr. Kristína Križanová, MUDr. Andrea Škripeková

Oddelenie paliatívnej medicíny a klinickej onkológie, NOÚ, Bratislava

Sumarizujeme históriu paliatívnej a hospicovej starostlivosti na Slovensku za 25 rokov jej postupného rozvoja.

Kľúčové slová: paliatívna medicína, hospicová starostlivosť, Slovensko.

Palliative medicine and care in Slovakia

We summarize the history of palliative and hospice care in Slovakia in the course of its development for 25 years.

Key words: palliative medicine, hospice care, Slovakia.

História

Podmienky na presadzovanie paliatívnej starostlivosti sa vytvorili na Slovensku až v 90. rokoch 20. storočia, po nežnej revolúcii v roku 1989. Priekopníkmi myšlienky hospicovej starostlivosti o nevyliciteľne chorých a zomierajúcich boli najmä martinský anesteziológ a algeziológ **Stanislav Fabuš**, bratislavská lekárka – internistka **Leopoldína Scheidová** a bardejovská lekárka – internistka **Alica Váľkyová**. Už v roku 1992 sa v Martine začali vytvárať podmienky na ambulantnú hospicovú starostlivosť a na výstavbu budovy hospicu. Nerozhodnosť a averzia Ministerstva zdravotníctva SR (MZ SR) a neskôr aj zdravotných poisťovní proti špecializovanej starostlivosti o nevyliciteľne chorých a zomierajúcich bola príčinou toho, že do roku 2002 na Slovensku nefungoval ani jeden hospic. Schválením koncepcie odboru paliatívna medicína vrátane hospicovej starostlivosti v roku 2006 MZ SR vznikli podmienky na rozvoj tohto lekárskeho odboru na Slovensku.

V roku 1995 sa založilo v Národnom onkologickom ústave v Bratislave prvé oddelenie paliatívnej starostlivosti, od roku 2009 paliatívnej medicíny v rámci Kliniky klinickej onkológie, ktoré vykonáva komplexnú akútnu ambulantnú a posteľovú starostlivosť o nevyliciteľne chorých onkologických pacientov. Od roku 2009 sa oddelenie stalo školiacou bázou Slovenskej zdravotníckej univerzity pre odbor paliatívna medicína a od roku 2012 vykonalo atestáciu z paliatívnej medicíny už 7 lekárk, v príprave je ďalších 5.

V roku 2000 vznikla Asociácia hospicovej starostlivosti na Slovensku so sídlom v Trenčíne, ktorej členmi boli tí, ktorí viedli rozhovory na úrovni ministerstiev v súvislosti s rozvojom hospicovej starostlivosti na Slovensku. Od roku 2005 zmenila svoj názov na **Asociáciu hospicovej a paliatívnej starostlivosti na Slovensku (AHaPS)**.

Prvý mobilný hospicový tím začal fungovať v roku 2002 pre nevyliciteľne choré a zomierajúce deti so sídlom v Bratislave s názvom **Plamienok**. Vedúcou lekárkou je pediatrička, klinická onkologička Mária Jasenková. Akčný rádius jeho činnosti sa zväčšuje, počet zomierajúcich detí v starostlivosti Plamienka tiež. Nejde len o deti zomierajúce na onkologické ochorenie: v ich starostlivosti je 60 % detí s neoncologickými ochoreniami. Starajú sa o ne lekári, psychológovia a zdravotné sestry, sociálni pracovníci a pedagóg. Plamienok nemá zmluvy so zdravotnými poisťovňami, pracuje z financií z grantov a z príspevkov od dobrovoľných darcov.

Posteľové hospice vznikali postupne: prvým bol **Hospic Matky Terezy** v Bardejovskej Novej Vsi – júl 2003, ďalej vznikli: **Hospic Trstice** (integrovanej je so sociálnymi službami pre starých ľudí a s penziónom pre seniorov) – január 2004, **Hospic sv. Alžbety v Ľubici** – september 2005, **Hospic Milosrdných sestier** v Trenčíne – december 2005, **Liečebňa sv. Františka** v Bratislave – júl 2005, hospic **Dom pokoja a zmieru u Bernadetty** v Nitre – február 2007, **Hospic sv. Františka z Assisi** v Palárikove – október 2007, hospic **Dom božieho milosrden-**

Paliat. med. liec. boles., 2015; 8(2e): e48–e49

stva v Banskej Bystrici (sociálno-zdravotnícky komplex, ktorého súčasťou je domov seniorov, domov sociálnych služieb a hospic) – 2008. Štyridsať – šesťdesiat percent finančných prostriedkov si musia hradiť klienti a ich rodiny, pretože zdravotné poisťovne nepovažujú hospice a oddelenia paliatívnej medicíny za potrebné zdravotnícke zariadenia.

Existuje aj niekoľko málo oddelení paliatívnej medicíny, ktoré poskytujú služby nevyliciteľne chorým a zomierajúcim pacientom v nemocniciach v Bratislave (Univerzitná nemocnica Milosrdní bratia), v Košiciach (Vysokošpecializovaný geriatrický ústav), v Trstenej a Považskej Bystrici. Tieto oddelenia sú stále diskriminované v platbách zdravotných poisťovní, preto ani nevznikajú ďalšie.

Súčasnoscť

Vo februári 2015 sme si pripomenuli 20. výročie existencie **Oddelenia paliatívnej medicíny Kliniky klinickej onkológie v Národnom onkologickom ústave** v Bratislave. Z obdobia prvých desiatich rokov existencie, ktoré bolo prejavom nadšenia aj osobnej obetavosti zoči-voči nedostatočnému prijatiu tohto odboru medzi klinickými onkológmi ústavu, sme prešli do obdobia postupnej stabilizácie a rastu kvality práce. Devätnásť rokov bola primárkou oddelenia Kristína Križanová, v roku 2014 sa stala primárkou oddelenia Andrea Škripeková.

Vzdelávanie v paliatívnej medicíne má akreditované len Slovenská zdravotnícka uni-

verzita v Bratislave od roku 2009. Vykonáva sa na Oddelení paliatívnej medicíny Kliniky klinickej onkológie v Národnom onkologickom ústave v Bratislave. Vzdelávanie lekárov je trojročné a končí sa atestáciou z paliatívnej medicíny. Jesseniova lekárska fakulta v Martine, ktorá je súčasťou Univerzity Komenského, má program pregraduálneho a postgraduálneho vzdelávania v paliatívnom ošetrovatelstve.

Na Slovensku sa organizujú konferencie na vzdelávanie zdravotníckych aj nezdravotníckych pracovníkov v problematike paliatívnej starostlivosti. **Medzinárodná konferencia o perspektíve hospicov na Slovensku** mala dosiaľ deväť ročníkov a ako aj názov hovorí, zaoberá sa možnosťami zriaďovania, financovania, organizačnej štruktúry hospicov a opismi práce jednotlivých členov multidisciplinárneho tímu. Viac sa zaoberá ošetrovateľskými, duchovnými a sociálnymi problémami nevyliciteľne chorých a zomierajúcich klientov. Organizuje ju Hospic Matky Terezy.

V Martine na Jesseniovej lekárskej fakulte Univerzity Komenského sa v priebehu 10 rokov konalo päť ročníkov **Konferencie hospicovej starostlivosti v Martine**. Je zamerané najmä na ošetrovatelstvo, v čom má nezastupiteľnú funkciu.

Katedra sociálnej práce Trnavskej univerzity organizuje každé dva roky **Medzinárodnú konferenciu paliatívnej a hospicovej starostlivosti**, doteraz sedem ročníkov. Zahŕňa aj prednášky lekárov okrem sestier a ostatných členov multidisciplinárnych tímov.

Z iniciatívy Českej spoločnosti paliatívnej starostlivosti Lekárskej spoločnosti J. E. Purkyně a Sekcie paliatívnej starostlivosti Slovenskej spoločnosti pre štúdium a liečbu bolesti Slovenskej lekárskej spoločnosti sa začala organizovať **Česko-slovenská konferencia paliatívnej medicíny**, ktorá sa venuje predovšetkým liečbe bolesti a ostatných závažných symptómov nevyliciteľných ochorení, nielen onkologických. V roku 2015 bola 7. konferencia v Brne, miesta konania sa striedajú medzi Českou republikou a Slovenskom.

Vydávame aj česko-slovenský časopis Paliatívna medicína a liečba bolesti, ktorý vychádzal od roku 2008 do roku 2014 v tlačenej podobe, toho času v internetovom vydaní pre nedostatok finančných prostriedkov.

Vzdelávanie v paliatívnej medicíne je zatiaľ jednostupňové. Slovenské zdravotníctvo trpí nedostatkom všeobecných lekárov, najmä mimo veľkých miest. Z 2 500 všeobecných lekárov je nad 60 rokov 30 %, ďalších 40 % je päťdesiatni-

kov. Vzdelávanie starších lekárov je pomerne náročné, hlavne v novom odbore. Vzdelávame najmä klinických onkologov, ale aj internistov a geriatrov v rámci kontinuálneho vzdelávania na Slovenskej zdravotníckej univerzite.

Domáca paliatívna/hospicová starostlivosť nefunguje vôbec. Jednotlivo ju robia niektoré sestry agentúr domácej ošetrovateľskej starostlivosti z vlastnej iniciatívy a v spolupráci s lekármi ambulancií paliatívnej medicíny. Ambulancií paliatívnej medicíny je veľmi málo, pretože nemajú zmluvy s poisťovňami a pracujú ako ambulancie všeobecného lekára. Títo lekári nemôžu okrem morfínových preparátov predpisovať žiadne iné silné opioidy ani väčšinu podporných liekov a zdravotníckeho materiálu potrebných v paliatívnej medicíne (gabapentinoidy, midazolam v injekciách, haloperidol v injekciách, injekčné striekačky a ihly, pomôcky na ošetrovanie kardiologických rán alebo dekubitov, ošetrovanie nádorových fistúl), aj keď už na to majú vzdelanie. Pokročili sme vo vyjednávaní s kategorizačnou komisiou liekov a zdravotníckych pomôcok MZSR. Rozšírili sa indikačné obmedzenia na tieto lieky a zdravotnícke pomôcky na paliatológov. Ambulancie paliatívnej medicíny zatiaľ nemajú vôbec zmluvy so zdravotnými poisťovňami, pretože im chýba zoznam príslušných výkonov. Katalóg zdravotných výkonov nebude MZ SR toho času otvárať, pretože sa pripravuje nový systém platieb za DRG a zrejme aj za ambulantnú starostlivosť.

Všeobecní lekári nevykonávajú domácu návštevnu službu v dostatočnej miere a už vôbec sa nevedia starať komplexne o zomierajúceho pacienta v domácnosti. Nevedia používať silné opioidy, pretože ich nemôžu predpisovať. Doterajšia kultúra zomierania sa opiera hlavne o zomieranie v nemocniciach: pred rokom 1989 neexistovali žiadne hospice. Zrušila sa kategória špecializovaných geriatrických sestier, ktoré navštevovali preventívne v domácnostiach gerontov a zisťovali ich potreby.

Nejestvuje rýchla a efektívna finančná pomoc pre členov domácnosti, ktorí by sa chceli postarať o zomierajúceho blízkeho človeka. Relatívna chudoba slovenských domácností nedovoľuje ich členom opustiť prácu a platená dovolenka vyčlenená na starostlivosť o zomierajúceho člena rodiny neexistuje. Ak ide o invalidného alebo dlhodobo chorého blízkeho príbuzného, je možné získať finančnú podporu od miestneho úradu pomerne zdĺhavým spôsobom. Ak je zomieranie rýchle, v týždňoch až mesiacoch, táto podpora viazne, až je nedostupná.

Budúcnosť

Vzhľadom na nedostatočné pokrytie služieb o starých a ťažko chorých v zmysle nedostatku zariadení sociálnej starostlivosti a dlhodobej ošetrovateľskej a opatrovateľskej starostlivosti – odhadujeme potrebu paliatívnych a hospicových postelí na Slovensku na 10 na 100 000 obyvateľov, spolu 540. V súčasnosti je táto potreba pokrytá asi z jednej tretiny.

Nadalej budeme robiť aktívnu zdravotnú politiku v oblasti paliatívnej medicíny, keďže jej význam je formálne potvrdený, ale financovanie je skromné. V slovenskom zdravotníctve sa stále zdôrazňuje jeho bezplatnosť, ale jeho fungovanie je nedostatočné pri nedostatku financií. Za akútnou zdravotnou starostlivosťou idú pacienti do Rakúska alebo do Čiech, kde za ňu zaplatia niekedy aj menej ako na Slovensku.

Vzhľadom na potrebu budovať systém paliatívnej starostlivosti na Slovensku rozhodli sme sa vytvoriť samostatnú **Slovenskú spoločnosť paliatívnej medicíny**, ktorá vznikla tohto roku a stala sa riadnym členom Slovenskej lekárskej spoločnosti.

Čaká nás ešte kus cesty! Na Slovensku je myslenie bežných ľudí, ale aj lekárov ešte stále silne ovplyvnené koncepciou „víťaziacej medicíny“. Našou úlohou je nájsť správny prístup paliatívnej medicíny ku kuratívnej medicíne tak, aby mohli vytvoriť trvalé partnerstvo v prospech pacientov, ktorí sa nachádzajú v tiesnivej situácii. V pregraduálnej aj postgraduálnej výchove lekárov na lekárske fakultách je nutné začať vyučovať paliatívne prístupy k nevyliciteľne chorým v jednotlivých odboroch. Potrebujeme začať s výskumom a vniesť paliatívne prístupy do príbuzných odborov, ako je geriatraia alebo neurológia.

MUDr. Kristína Križanová
Oddelenie paliatívnej medicíny
a klinickej onkológie
Národný onkologický ústav
Klenová 1, 833 10 Bratislava
kristina.krizanova@nou.sk

